

nhoo hisu yearly magazine

न्हू हिसु पुचःया पिथना

हिसु दँपौ

Nhoo hisu yearly magazine

दँ : ९ नेसं. ११३५ कछलाथ्वः पारु ल्याः ९

चरपतिपादस्तोत्र पाठया जीवित परम्परा

- सहप्रा. तुलसीलाल सिंह

विषयप्रवेश

तूतःगुथि, लुँखुसि, यलं पिकाःगु श्री आर्यावलोकितेश्वर करुणामय स्तोत्रम् बुंगःद्यःया तुतः नांया सफूया चीहाकःगु भूमिकाय् थथे च्वयातल– 'बुंगद्यःया जात्रा व पर्वपर्वय् दकलय् न्हापां तुतः ब्वनीपिं गुजिबहाःया गुभाजुपिं खः । देवजातिं तुतः ब्वनीगुया प्रतिनिधित्व याइपिं थुपिं खः । थ्वया ल्यू ब्वनीपिं हिडिम्बाबहाः, नुगःया पुंत खः । थुपिं दैत्य जातिं तुतः ब्वनीगुया प्रतिनिधित्व याइपिं खः । लियांल्यू तुतः ब्वनीगु पाः इपाबहाः, लुँखुसिया मूलमीत खः । थुमिसं मनुष्य जातिं तूतः ब्वनीगुया प्रतिनिधित्व याइ ।'

सफूचाय् प्रकाशित न्हय्पु तूतःमध्ये संस्कृतं च्वयातःगु चरपतिपादस्तोत्र छ्पु नं लाः । तूतः च्वःम्हय्सिगु नां स्पष्टं छापय् यानातःगु दु– चरपति कृत । तूतःया पुष्पिकावाक्यय् नं चरपतिया नां च्वयातःगुलिं थ्व चरपतिं च्वःगु तूतः खः धइगु स्पष्ट जू ।

तर, आशाकाजी वज्राचार्य (१११२) अनुवाद याःगु श्री करुणामय बुङ्गम लोकेश्वरया स्तोत्र (अर्थ सहित) नांया सफुली तूतःया पुष्पिकावाक्यय् 'इति श्री मदाय्र्यावलोकितेश्वर भट्टारकस्य चरपति पादस्तव स्तोत्र समाप्तम्' धकाः च्वयातःगु दुसा थ्व तूतः 'ललितपुरया रथचक्रं' वा 'ललितपुरया रथचक्र किसानी रचना याना वंगु' धकाः च्वयातःगु दु ।

थुकथं छ्पु हे तूतः चरपतिं च्वःगु नं धयातल रथचक्रं च्वःगु नं धयातल । थ्व ब्वँमिपिन्त संशय जुइगु खँ जुल । वास्तवय् 'चरपतिं च्वःगु' धकाः म्येया पुष्पिकावाक्यय्

च्वयातःगु दय्क-दय्कं हानं 'रथचक्र किसानी' च्वःगु धाय्गु पाय्छि मजू। किवदन्तीकथं बुंङ्द्यः काःवंबलय् रथचक्रं कुबुयाहल धइगु खँ दु। थुम्ह रथचक्र व चरपति व हे जुइगु सम्भावना खनेमदु।

मेगु खँ, थ्व तूतः श्री करुणामय बुङ्गम लोकेश्वरया स्तोत्र खः धयातःगु दु, निगुलिं सफुली। हानं बुङ्गम लोकेश्वरया जात्रा व मेमेगु अनेक उत्सवय् बुङ्गम लोकेश्वरया हे न्ह्यःने च्वनाः स्वंगुलिं जातं पाःपाः म्ये हालावःगुलिं सुं छम्ह बुङ्गम लोकेश्वरया भक्तं रचना याःगु जुइमाः धइगु आभाष जू। तूतः ब्वनीगु मण्डलीं व आशाकाजी वज्राचार्य, हेमराज शाक्य (१११ : भूमिका) व मेमेपिं सकसिनं अथे हे थुइकावःगु खः। तर, चरपति सु खः ? गन च्वंम्ह खः धइगु खँ मालेज्या धाःसा आःतकं जूगु खनेमदु।

चरपति वा चर्पटी म्हसीका

डा. रामकुमार वर्मांया हिन्दी साहित्य का आलोचनात्म इतिहास (संवत् ७५०-१७५०) चय्प्यम्ह सिद्धपिमध्ये सुं-सुं सिद्धपिंसं हिन्दी साहित्य रचना यानावंगु खँ च्वयातःगु दु। थुपिं ८४ सिद्धपिनिगु नां काय्गु भ्वलय् ५९ ल्याखय् लाःम्ह चर्पटीपाया नां न्ह्यथंगु दु। थ्व विषयलय् राहुल सांकृत्यायनं (१९३७: १२१-१४७) चरपतिबारे अप्वः हे जानकारीमूलक खँ न्ह्यथंगु दु। सांकृत्यायनया धापूकथं चर्पटी(पचरी)पा कहार(जाति) चम्पा(देश) मीनपा(८)या गुरु(समकालीन राजा वा गुरु खः (१९३७ : १५२)।

मीनपा (सिद्ध८) कामरूप(आसाम) देशय् छम्ह मछुवारया कुलय् जन्म जुल। मीनपा मत्स्येन्द्रया अबु खः। गोरखनाथया गुरु मत्स्येन्द्र खः। मीनपा न्हापा-न्हापा लौहित्य (ब्रम्हपुत्र) खुसी न्या लाइम्ह खः। लिपा ध्यानमार्गय् वन। अनंलिपा चर्पटीपादया शिष्य जूवन (सांकृत्यायन, १९३७ : १८७)। थुकथं चर्पटीपादया शिष्य मीनपा, मीनपाया काय् मत्स्येन्द्र, व वया शिष्य गोरखनाथ जुल। रत्नाकरजोपमकथा ग्रन्थय् च्वयातःगु दु – 'मीननाथ व मत्स्येन्द्रनाथ, थुपिं निम्हं भारतया पूर्व दिशाय् लाःगु कामरूप(देश) या मछुवार खः। अन लौहित्य (ब्रम्हपुत्र) खुसि दु, गुकियात थौंकन्हय् सँदेशय् 'चङ्-पो' धाइ। मत्स्येन्द्र न्याँया प्वाथय् १२ दँ च्वन। अनंलि आचार्य चर्पटीयाथाय् वन। काय्-बौ निम्हं सिद्ध जुल। अबु सिद्ध मीनपा काय् सिद्ध मत्स्येन्द्रपा (सांकृत्यायन, १९३७ : १६४)।

मीनपा व मत्स्येन्द्रपायात मीननाथ व मत्स्येन्द्रनाथया नामं सम्बोधन जू। थ्व 'नाथपन्थ' चय्प्यम्ह वज्रयानी सिद्धपाखें पिदंगु खः । थुपिं ८४ सिद्ध व नाथपन्थया सम्वन्धय् छुं शंका मदु । विचारय् धाःसा यद्यपि आः नाथपन्थ अनीश्वरबाद त्वःताः ईश्वरवादी जुइधुंकल। तथापि यमिगु वाणी स्वय्बलय् निर्वाण, शून्यवाद व वज्रयानया पुसा लुयावइ (सांकृत्यायन, १९३७ :. १६२-६३) ।

तिब्वती स्रोतं चर्पटीपायात चपरिपा धाई। चपरिपा कहार जाति व चम्पक धैगु थासय् च्वंम्ह खः । थ्व अत्यन्त चीमि जूगु कारणं लं फीगुया नामय् कय्ता छपु बाहेक मदु । तिब्वती स्रोतकथं चपरिपा अत्यन्त चीमि जूगुलिं मेपिन्सं छुनातःगु पुरि (चपाटी) मिया जुइम्ह खः । थुकिं वःगु लवःपाखें जीवन निर्वाह यानाच्वंबलय् छन्हु आर्य अवलोकितेश्वर छम्ह भिक्षुया रूप धारण यानाः चपरिपायाके पुरि फ्वन । उखुनु धाःसा चपरिपा पुरि मम्यूसे थम्हं नयाच्वंगु जुया बछि मरि भिक्षुकयात बिल । उखुनुनिसें आर्य अवलोकितेश्वर पुरोहित जुलसा चपरिपा दायक जुल। पुरोहित दायकयात धर्मोपदेश यात। छुं न्हिलिपा पुरिथुवाः साहुं चपरिपायाके पुरिया दां फ्वन । चपरिपां दां पुलेमफुगुलिं साहुं वयात दाय्‌गु यात । पुरि धाःसा चपरिपा व भिक्षुया रूपधारण यानावःम्ह आर्य अवलोकितेश्वर नया फूगुलिं 'पुरि जिं जक नयागु मखु भिक्षुं नं नल' धकाः धाल । चपरिपां थः ईष्ट देवताया मूर्तिया न्ह्यःने पुरिया दां फ्वंबलय् वयात सछि तोला लुँ बिल । उगु लुँ पुरिसाहुयात बिल । पुरिसाहुं दाःगुलिं चपरिपाया पूर्वसंस्कार परिशुद्ध जुल । अलय् वं सीकल कि उम्ह भिक्षु आर्य अवलोकितेश्वर खः । आर्ययात लुमंकाः तस्सकं बिलाप यात । आर्य प्रत्यक्ष जुयाः गुरुत्व ग्रहण यानाः चपरिपायात स्वतन्त्र जुयाः लिहाँवनेत धाल (दोर्जे, १९७९ : ११२-११३) ।

थुकथं चर्पटी करुणामय श्री बुंगम लोकेश्वरया भक्त मजूसे बरु मत्स्येन्द्रनाथया बौ मीननाथाया गुरु जक खः । सम्भवतः नेपालय् चर्पटीया जात्रा, पूजाआजा मन्त्याःगुलिं वं संस्कृतं च्वःगु म्ये व हे सम्प्रदायया नेपालीतय् दथुइ अत्यन्त लोकप्रिय आराध्यदेव मत्स्येन्द्रनाथया जात्रा, पर्वय् हालावयाच्वंगु जुइमाः धकाः अनुमान याय्‌फु । थ्व नितान्त अनुमानया खँ जुल ।

महायानी बौद्धपिंसं अतिकं आस्था तयाः पूजा यानावःम्ह करुणामय श्री बुंगम लोकश्वरया नामं प्रशिद्ध जुयाच्वंगु खःसा 'नाथ' सम्प्रदायया भक्तपिंसं मत्स्येन्द्रनाथया नामं उलि हे पूजनीय जुयाच्वंगु दु । निगुलिं सम्प्रदायदथुइ थुम्ह देवताया अनेक किंवदन्ती दु, अनेक बाखं दु, गुगु छगूलिसे मेगु ज्वःमलाः । नेपालय्

नेवाःतय् दथुइ लोकंह्वाःगु आसामया कामरुकामाख्यापाखें बुंगद्यः हल धइगु बाखं नेपालय् बाहेक मेथाय् लोकंमह्वाः। मेथाय् मेमेगु हे बाखं प्रचलित जू। थ्व विषयलय् यक्वं अनुसन्धान याय्‌गु ल्यंदनि।

वज्रयानय् ८४ सिद्धया नामं प्रशिद्ध जू थें नाथ सम्प्रदायदुने 'नवनाथ' नामं न्हय्म्ह नाथपिं छ्सिंकथं नां न्ह्यथनेबले न्याम्हम नाथया नां चर्पटीनाथ खः। आदिनाथ, मत्स्येन्द्रनाथ, गोरखनाथ, गाहिणीनाथ व चर्पटीनाथया नां भ्वःलिक वयाच्वंगु दु। यद्यपिं थुपिं 'नवनाथ' खःसां नेपालय् वा स्वनिगलय् धाःसां आदिनाथयात समेत वज्रयानीतय्‌सं लोकेश्वरया नामं हनाबना यानावयाच्वंगु दु। उकिं नाथ सम्प्रदायया स्रोतं चर्पटीनाथ धयावयाच्वंम्ह हे नेवाः बौद्धतय्‌सं चरपतिपा वा चरपति जुइगु सम्भावना दु। छाय्‌धाःसा नाथ सम्प्रदाय वज्रयानी सिद्धपाखें विकास जूग वा परिवर्तीत रूप खः। छखलकं थुमिथ 'नाथ' धयावःसां मेखलकं सिद्ध रूपय् नालावयाच्वंगुया छगू जीवन्त उदाहरण करुणामय श्री बुंगम लोकेश्वर व मत्स्येन्द्रनाथ निगुलिं नां छगू हे इलय् उतिकं छ्यलावयाच्वंगु दु। उकि न्याम्हम नाथया नां धलकय् दुथ्याःम्ह चर्पटीनाथ हे थुम्ह चरपति नांया कवि जुइगु सम्भावना नं उलि हे दु।

चर्पटनाथ वा चर्पटीनाथया जन्म 'मनुखेत पत्तन' धइगु थासय् जूगु खः। थ्वया जात ब्राह्मण खः। थ्वया न्हापाया नां श्री चरकानन्दनाथ खः। थ्व गोरखनाथया शिष्य खः (वर्मा, २००७ : ११४)। राहुल सांकृत्यायनं चर्पटीनाथयात ११गू सदीया अनुमान यानातःगु दु (वर्मा, २०४३)।

नेपालभाषानुवादक अमृतानन्द

जयस्थिति मल्लया सन्ततितय्‌गु प्यसः दँया शासनसत्ता क्वथलाः नेसं ८८८ या दँय् यँ व यल, अनंलि निसः दँलिपा नेसं ८९० य् ख्वप गोरखाया विजेता जुजु पृथ्वीनारायण शाह नेपालमण्डलया जुजु जुल। पृथ्वीनारायण शाहं नेपालमण्डल त्याकेधुँसेंलि नेपालभाषा व साहित्य सिर्जना याय्‌गु क्रमय् ह्यूपाः वल। स्वनिगलय् खस जातिया न्हून्हूगु संस्कृति दुहाँवयाच्वंगु थ्व हे इलय् यल, ओकुबहालय् अबु रामानन्द व मां जयलक्ष्मीया कोखं नेसं ८९४ पाखे अमृतानन्दया जन्म जुल (शाक्य; ११२२ : १)।

प्राचीन नगर यलया आग्नेयकोण अवस्थित श्रीशिवदेव संस्कारित रुद्रवर्ण महाविहार, ओंकुलि महाविहारया, पण्डित अभयराजं नेसं ६८५ स महाबुद्ध देगः

दयकेगु ज्या न्ह्याकुगु खः । अभयराजया अबु मदननाम बौद्धाचार्ययात जुजु रत्नमल्लं दिट्ठानायक पद बियाः चित्लाङया पहाडया सिजःखानीया सिजः लिकाय्काः सुकि ध्यबा टक चिनेगु ज्या बियातःम्ह खः । अथे हे अमर मल्लं अभयराजयात वया अबुयात बियातःगु पद बियाः ज्या बियातःम्ह खः । थ्व हे अभयराज महाबुद्ध देगः दयकेगु ज्यायात निरन्तरता बियाः वया काय् बुद्धजु, वयानं काय् जीवराज व वयानं काय् जयमुनिं ३५ दँ बिकाः देगः दयकेगु ज्या पूवंकल धयातःगु दु (शाक्य; ११०८ : ४) । अमृतानन्द व हे कुलय् जन्म जूम्ह पण्डित खः ।

अमृतानन्दयात छम्ह तःधंम्ह बौद्धपण्डित खः । उबलय् नेपालय् वयाच्वंम्ह बेलायती कूटनीतिज्ञ ब्रायन हफ्टन हजसनलिसे तःदँमछि स्रोतब्यक्तिकथं ज्या याःगु खः । हजसनया जीवनी च्वःम्ह विलियम विल्सन हन्टरं अमृतानन्दलिसे जानाः ज्या याय्खंगु खँय् हजसनया तःधंगु भाग्य खः धकाः च्वःगु दु ।*

अमृतानन्दं नेपालभाषां छुं धार्मिक म्ये च्वःगु व संस्कृतं छन्दशास्त्रया सफू छन्दोमृतलता सफू च्वःगु खनेदु । अथे हे उबलय् पाल्पाया जुजु पृथ्वीपालसेनयात नेपालभाषा स्यनेगु नितिं हनुमान नाटक नेपालभाषा अनुवाद याःगु दु । हानं हजसनया नितिं नेपालभाषा व्याकरण सफू च्वःगु दु । मेगु छगू महत्वपूर्ण सफू धर्मकोष संग्रह नं च्वःगु दु । थुकथं अमृतानन्द संस्कृतज्ञ, बौद्ध धर्म व दर्शनया ज्ञाता, भाषा-शिक्षक, अनुवादक जुयाः बहुमुखी प्रतिभा ब्वय्त सफल व्यक्ति खः (वैद्य, ११२२ः २०६-२११) ।

चरपतिपादस्तोत्र

चरपतिपादस्तोत्र चर्पटीपादं संस्कृतं च्वःगु तूतः खः । थ्व तूतः बुंगम लोकेश्वरया अनेक जात्रा, पर्वय् बुंगम लोकेश्वरया न्ह्यःने दनाः यल, गुजिबहाःया शाक्यत, यल, लुँखुसिया मुलमीत व यल, नुगःत्वाःया चित्रकारत जानाः पालंपाः ब्वनेगु याःगु खँ च्वय् न्ह्यथनेधुंकुगु दु । अध्ययनं छु सी दु धाःसा चर्पटीपा लोकेश्वरया भक्त ला ख हे खत, तर बुंगम लोकेश्वरया हे भक्त खः मखु, थप अध्ययन याय् ल्यंदनि ।

*... He had the good fortune to attract the friendship of the greatest pandit in Nepal-a friendship which grew into a reverential affection on both sides.

This crudite Buddhist, Amrita Nanda by name, was himself the author of several treatises in Sanskrit and of one in the Nepalese dialect. He presented the highest type of the ancient native scholar, courteous, dignified, a well of learning, and with a memory so capacious and so perfectly trained as almost to do away the need of manuscripts. .. (Hunter, 1991:273).

चरपतिपादस्तोत्रय् ‘लोकेश्वर’ जक धयातःगु दु, मत्स्येन्द्र नां हे धाःसा न्ह्यथनातःगु मदु। अमृतानन्दया अनुवादय् ‘करुणामय’ धकाः सम्बोधन यानातःगु दु, गुगु शब्द संस्कृत पाठय् ‘करुणावान्’ धयातःगु दु। उकें चर्पटीपा बुंगद्यः मत्स्येन्द्रया अबु मीननाथया गुरु जक खः वा मत्स्येन्द्रनाथ लिपायाम्ह चर्पटीनाथ खः, सीके मफुनि। अमृतानन्दं थ्व तूतः नेपालभाषां अनुवाद याःसां तूतः ब्वनीपिंसं थुकियात ध्यान तःगु खनेमदु। सम्भवतः, द्यःपिन्त सम्बोधन याइगु भाषा संस्कृत जुइमाःगुलिं संस्कृत-इतर भाय् मछ्यःगु खः।

स्तोत्रया परम्परा विशिष्टरूपं संस्कृत साहित्यय् खनेदु। आपालं स्तोत्रया वास्तविक रचनाकारपिं म्हसीके मफुनि। त्रिपुरामहिम्नस्तोत्र, मानसपूजार्यापद्धति, ललितस्तवरत्न दुर्वासा ऋषिं च्वयातःगु धाय्‌गु याः। अथे हे रावणया नामं शिवस्तुति व शिवताण्डवस्तोत्र व श्रीकृष्णया काय् साम्बं च्वयातःगु साम्बपंचाशिका उत्कृष्ट स्तोत्र मानय् याः। थुपिं रचनाकारतय्‌त प्रणेताया रूपय् मानय् याः।

रचनाकारया ई सीकेफुपिं स्तोत्रकाव्यकारपिं पुष्पदन्त गुंगूगु शताब्दीयाम्ह खः। थुम्ह काव्यकारया स्तोत्र गणेशमहिम्नस्तोत्र व शिवमहिम्नस्तोत्र खः। अथेहे मेम्ह पुलांम्ह स्तोत्रकाव्यकार केरलया कालटी गामय् च्वंम्ह गुंगूगु शताब्दीया शंकराचार्य खः। शंकराचार्यया फुक्कफाक्कं २४० स्तोत्र खनेदु। उकिमध्ये छुं लोकंह्वाःगु स्तोत्र सौंदर्यलहरी, आनंदलहरी, देव्यपराधक्षमापणस्तोत्र, चर्पटपञ्जिकास्तोत्र व कनकधारावः खः (त्रिपाठी; २००१: १९९-२०१)। चर्पटीया थुगु स्तोत्र नं देव्यपराधक्षमापणस्तोत्र प्रकृया तूतः खः। चरपतिपादस्तोत्रय् याचक चर्पटीं थः आराध्यदेव लोकनाथयाके थम्हं जीवनय् यानागु अनेक पापया प्रायश्चित याना क्षमा फ्वनाच्वंगु दु गुगु देव्यपराधक्षमापनस्तोत्रय् याचकं पापया प्रायश्चित यानाः क्षमा फ्वनातःगु प्रकृतिलिसे ज्वःलाः।

सिद्ध वा नाथ सम्प्रदाय अति च्वन्ह्यानाच्वंगु इलय् तन्त्रयानया प्रभाव यक्व लानाच्वंगु खः। उकिया हे प्रभावकथं थुगु स्तोत्रय् भूत, प्रेत, पिशाच, डाकिनी, शाकिनी, यक्षीतय्‌गु अस्तित्व नालेगु लिसें मेपिंसं सुचुकातःगु वस्तु खंकेगु अजःया सिद्धिबल, आकाशय् ब्ययावनेफैगु गुटिकाया सिद्धिबल, पातालय् वनेफैगु पादुकाया सिद्धिबल, मेपिनिगु शरीरय् दुहाँवनेगु आदि अनेक सिद्धिबल बीफुम्ह धकाः वर्णन जुयाच्वंगु दु। थ्व नितान्त सिद्ध वा नाथ समप्रदायलय् प्रचलित विश्वास खः।

चरपतिपादस्तोत्रया नेपालभाषानुवाद

नमो लोकनाथाय ।

देव मनुष्यं दइत्यं अनियाक् फुतकुम्ह सिय बुय ज्याथं मगाक ॥
हे लोकेश्वर मदु जी शरणं रषलपि हे करुणामय करुणां ॥ १ ॥
संसार्गंडकिया दुने दुं जी दुःख तरंगन धीरज मफु जी ॥
धीरज यातकि जी ष्वया छीके रषलपि ईश्वर वंदना छीके ॥ २ ॥
तृष्णा खिउया मिखानं मखना सियगुलि भयनं थललं खाक जी ॥
पालना याओ जी करुणां स्वहुने ग्वलतो अविची नरके मओनं ॥ ३ ॥
याना जिं मेवुया मिसाव रति भोगं फुका जिं द्वलंदोल प्राणिया शरीरं ॥
हे करुणामय जिं याना पापं फुतकिओ शरीरं याना थो पापं ॥ ४ ॥
जीवया मानया सौख्यया कारण फसखं ल्हाना जिं अदिकं सदानं ॥
हे लोकेश्वर फुतकि थ्व दक्वं वचनया पापं नरकस ओनिगू ॥ ५ ॥
मननं भालपा मेवुया मभिनं रस्ताया मेबुनं याकगू मभिनं ॥
मननं यानागू जिगुली थुगुली तपछ्याओ पापं ख्वया छी बिमतिं ॥ ६ ॥
देव मनुष्यं दयित्यं सकलें पशु नरकस चों प्रेत पिशाचं ॥
ग्वम्ह ग्वम्ह दुःखी अतिन दरिद्रं छिन यात रक्षा धक जिके ख वरं ॥ ७ ॥
थुतिया निमित्तं करुणा ति जिके स्वयाओ जउभं ओनगू शरीरं ॥
डन हे भगवन् विनति ख ल्हाना ग्वलतो नरके दुहा जि मओनं ॥ ८ ॥
छू थो मेबुया निमित्तं बिज्याना लखलपागु थन जी त्वलतानं ॥
हकनं स्वयाओ छलपोलयागु करुणा मनसं अतिनं भरसा ॥ ९ ॥
सुमरपा मात्रं छलपोल रस्ताव मफुकिला थ्व जि पाप थुति खना मननं ॥
परहित यायसं छलपोल चतुरं तापाके मते जी लषलपि ननानं ॥ १० ॥
सल किसि सुखपाल् पुता तिरि भिंपिं राज्य सहरं बइरी मदुगु ॥
अतिभिं गृह बु ला ही क्वच शिर थओगू फोनगू बिल छिन सकतां ॥ ११ ॥
अंजन गुटिका लकामया सिद्धि वासल सिद्धि मणि मंत्रया सिद्धि ॥
यक्षिणी सिद्धि मेवुया पुरसं ओनेगु सिधलं सकतां छि कृपां ॥ १२ ॥
लाहा तुति मिखा न्हस मदुपिं ग्वम्हपिं अतिनं रोगन दुःख सियाओ ॥
थ्वपनी छि कृपां सुखन चोनयो पुष्ट शरीरं गुण ज्ञान् अधिकं ॥ १३ ॥

विषरोग भयं ग्रह डाकिनिया भय नाश जुलं दको योगिनिया ॥
ग्वम्हया उपरे छलपोल रस्ता थ्वम्हया न्हेओने यमदूत मओलं ॥ १४ ॥
हे लोकेश्वर लखलपि छीस्यं तोलते मते ले याय छुं मफु जिं ॥
लाहातिं थतिना ख्वया जी न्हिथनं फुतकिओ ग्याकगुलि वचनं सकतां ॥ १५ ॥
थो खुता इन्द्रिय चंचल जुयाओ ब्याकुल मननं याना जिं पाप ॥
व्यरथ जुलो जिगु जनमं थुगुली पेठया कारण इखे थुखे जुया ॥ १६ ॥
हे लोकेश्वर साफल याहुने हाथं ज्वलय यानाव ख्वयागु ॥
गुगुलिं नरके वासं मयातं सुखनं मोक्ष पदवी लात जिं ॥ १७ ॥
तम अज्ञान फुतकेश कापुत् थो संसार समुद्रस तापुत् ॥
क्वने चों थकाये तलपे लाहाथं अधरम चंद्रया राहु थ्यं छलपोल ॥ १८ ॥
श्री भगवानया ज्ञान खँ ल्हाक पालना याकं अति दुखि लोकं ॥
भंग यातं अति वीर थ्व मारं संसार समुदर छी जुल पारं ॥ १९ ॥
दुःख समस्तं मोचना याक छी थो संसारे अति सुख बिओ छी ॥
फछिनं छीके करुणा प्वापलं कारण मदले छी उपकारी ॥ २० ॥
ख्यालनं फुतकु पापया करम परहित कर्मस नकनं पेकपुं ॥
रक्षा यायस ध्यानतु याकम्हं फ्वने, बिय, लखलपे गुलि छी चित्त ॥ २१ ॥
परउपकारी करुणा दतसां जिक्य दया मदु छी करुणामय हे ॥
मोह थ्व महासरपन ङाक जी नय पुने इच्छां धरमन भ्रष्ट ॥ २२ ॥
सकल जनयाके करुणा तयागु थो निश्चयनं ब्यरथं भालपा ॥
ग्वम्ह छलपोलस्यं अति पापी जी रक्षा मयाकं थओके खोओम्ह ॥ २३ ॥
हे करुणामय छी करुणा थो मेघया लंखया धारओ उथ्यं ॥
थलसं लखसं थथ्यालें क्वथ्यालें वागातं थुगुतिं करुणा तिहुने ॥ २४ ॥
थुति छी सुमरपागुलि जी धरमं थुगुलि सकलें जगतया जनपिं ॥
छलपोलयागु पुरसं जनम जुयाओ सुखन चोनेमा सदानं ॥ २५ ॥
इत्यार्यावलोकितेश्वर भट्टारकस्य चरपतिपाद विरचित स्तोत्रं समाप्तं ॥ ॥
इति नैपालिय भाषा रचितानुति श्री धीरामृतानन्द समर्पितेयं ॥ शुभम् ॥
इतिश्री । नमो श्री आर्यावलोकितेश्वर भट्टारकस्य चरपति पादस्तव स्तोत्र
संपूर्ण समाप्तम् । शुद्ध वा अशुद्धम् मम दोष नदियते ॥

साभार : नेपालभाषा साहित्यया जातः

तुतःया मूल संस्कृत पाठ

देव मनुष्याा सुर नत चरणं, प्रतिहत जन्म जरा रूज मरणम् ।
लोकेश त्वं माम शरण्यं, रक्ष कृपालो कुरु कारूण्यम् ॥१॥
संसारोदधि मध्य निमग्नं, क्लेश महोर्मि समाहित भग्नम् ।
मामवधरीय मां विरूवन्तं, त्राहि महाकृप नौमि भवन्तम् ॥२॥
तृष्णा तिमिरोपद्रुत नेत्रं, मरण महाभय विव्हल गात्रम् ।
पालय भगवन् अवलोकय मां, यादववीचिं यामि न विषमाम् ॥३॥
कृतमन्यस्त्री ग्रहण मजस्स्रं, हतमज्ञेना प्राणि सहश्रम् ।
नाथ मया कृत पापमशेषं, नाशय सम्प्ति कायिक दोषम् ॥४॥
यज्जीवित सत्कार निमित्तं, लोका नित्यं भणितम सत्यम् ।
तल्लोकेश्वर समय समस्तं, वाचिक नरकं चिरमभ्यस्तम् ॥५॥
सत्वानां यच्चिन्तितमहितं, स्वयमनुमोदितमपि पर विहितम् ।
तदिदानीं मम मानस पापं, स्फोटय नाथ करोमि विलापम् ॥६॥
देव मनुष्यासुरजातीनां, तिर्यग्नरक प्रेत गतीनाम् ।
सत्वा ये निवसन्ति सदाऽऽर्ता, रक्षसि तानिति तव मयि वार्ता ॥७॥
तेन ममोपरि सृजकारूण्यं, वीक्ष्य शरीरं गत तारूण्यम् ।
इति श्रुणु भगवन् भवति भणामि, यावन्नरकं नैव विशामि ॥८॥
किञ्चोपेत्य करोषि परार्थ, मुञ्चसि भगवन् माम कृतार्थम् ।
अथवा प्रेक्ष कृपा तव पुण्यं, जनयसि दृष्टं कथनमविपन्नम् ॥९॥
स्मणेनापि भवसि परितुष्टं, क्षपयसि कलुषं किमिति नं दुष्टम् ।
तस्माद् भगवन् परहित दक्ष, क्षेपं मा कुरू मामिह रक्ष ॥१०॥
दन्ति तुरंगम पुत्र कलत्रं, राज्यमकण्टक वेश्मविचित्रम् ।
मांसाऽस्थि शिरोसृक् पर्यन्तं, भवतार्थिभ्यो दत्त मनन्तम् ॥११॥
अज्जन गुटिका पादुकसिद्धिः, सिद्धौषधि मणि मन्त्रविशुद्धिः ।
सिद्ध्यति यक्षस्त्रीपुर वेशम्, तुक्ष्यसि यस्य त्वं लोकेश ॥१२॥
ये कर चरणा विलोचन हीना, विविध व्याधि महा भयदिनाः ।
ते त्वयि तुष्टे पुष्ट शरीरा, विसत्यरूजो गुणगम्भीराः ॥१३॥
गरल व्याधि ग्रह डाकिन्यम्, शान्ति यान्ति सदा योगिन्यम् ।
सरति न तस्य पुरो यमदूतः, प्रितभो यस्य त्वं जिन भूतः ॥१४॥
इति लोकेश्वर किं प्रियमाणं, मुञ्चसि भगवन् मामकृतार्थम् ।
रौम्यहमनुदित मुद्धतपाणिं, नाशय त्रास समाकुलवाणिम् ॥१५॥

षड्विषयेन्द्रिय चञ्चलमनसा, कृत बहपापं व्याकुल वपुषा ।
नित्यं जन्म मयाऽस्मिन सकलं, जठर निमित्तं भ्रमताविकलम् ॥१६॥
तत् कुरु सम्प्रति मम लोकेशः, प्रणतो विहिताञ्जलि रहमेष ।
येनाभुक्ता पायिक दुःखं, सुगतिं भवतो यामि न मोक्षम् ॥१७॥
मोह-द्वेष विनाशन हेतूम्, त्वं संसार महोदधि सेतुम् ।
पति तस्त्र स्तोत्थानपन बाहु, त्वं गुरू दुरित-निशाकार राहु ॥१८॥
देशित सुगतानुत्रर तत्वम्, त्वं पालित बहु दुःखित सत्वाः ।
निर्जित दुर्जय मन्मथ मारम्, त्वं संतीर्ण भवार्णव पार ॥१९॥
सकलग्नान निकृन्तन देहा, तवं परमखिलं जगत सुदेहा ।
भगवन् अनुपम करूणा सिन्धु, त्वं जन विदितो कारण बन्धु ॥२०॥
लीलाः विदरित कर्म विभङ्ग, त्वं परहित विषय व्यासङ्ग ।
दिव्य ध्यान समाहित चित्त, त्वं याचक साधारण चित्त ॥२१॥
परम् अपकुर्वन्नपि करुणावान्, मयि परितोषं न करोति भवान् ।
कथमिह मोह महोरग दंष्ट्रं, विषय शरीरं कुशलं भष्ट्रं ॥२२॥
सकल जनार्थ प्रतिया करुणा, सा किं भवतो नियतस्फरणा
येन न रक्षसि किल्विषवन्तं, भवता पुरतो मां विरुवन्तम् ॥२३॥
नाथ कृपा ते व्योम विशाला, सत्त्वेषु यथाम्बुद जलधारा ।
स्थलजल निन्मोन्नत बहुदेशे, सरति निरनतर मनिशम शेषे ॥२४॥
इति भगवन् स्मरणेनापि यत्, पुण्यं मम तेनेदं जगदक्षुण्णम् ।
तभतां श्री पोतलकाचलवासं, जनयतु सुन्दर विविध विलासम् ॥२५॥

न्हूगु नेपालभाषां अनुवाद

देव-मनुष्य-दैत्यं अनियाइम्ह, सिय-बुय-ज्याथःजुय माःगु भय फुकूम्ह, हे लोकेश्वर करुणामय, करुणा तयाः शरण वयाम्ह जितः रक्षा या ।

गण्डकीरूपी (समुद्ररूपी) संसारदुने दुःखया तरंगय् लानाः सहयाय् मफयाच्वन । हे ईश्वर छिके वन्दना यानाः ख्वयाच्वनाम्ह जित धैर्य याकि, रक्षा याकि ।

तृष्णाया अन्धकारय् लानाः जिं मिखां नं मखना । सी धकाः जि थरर खात । जितः गुबलें हे अविची नरकय् वने म्वाय्काब्यु प्रभु ।

जि मेपिं मिसातलिसे रतिभोग नं याय्धुन । (ला नय्गु नितिं) द्वलंद्वः प्राणीया शरीर नं फुकेधुन । हे करुणामय, जिं यानागु पाप, जिगु शरीरं यानागु पाप फुकि ।

म्वानाच्वँतले मान-मर्यादा व सुखया लागी न्ह्याबलें आपालं मखुगु खँ ल्हाय्धुन । हे लोकेश्वर, नरकय् वनीगु थुगु दक्व वचनया (मखुगु खँ ल्हानागुया) पाप फुकि ।

जिगु मनं मेपिनिगु मभिं तुना, मेपिसं मभिं याःगु खँय् लय्ताया । थथे मनं यानागु जिगु थ्व पाप तछ्याानाब्यु (फुकाब्यु), थुकिया लागी जिं ख्वयाः बिन्तियाना ।

देव, मनुष्य, दैत्य सकलें व नरकय् च्वंपिं पशु, पिशाच आदि गुपिं दुःखी व अति दरिद्रपिन्त छिसं रक्षा यात धकाः जित खँ कन ।

थुलिया निम्तिं योवन फुइगु शरीर स्वयाः जित करुणा ति । हे भगवान, गुबलें नरकय् दुहाँवने म्वाःगु खँ बिनति-खँ ल्हानागु न्यनाः बिज्याहुँ ।

जित रक्षा याय्गु त्वःताः मेपिनिगु निम्तिं बिज्याना ला ? छलपोलया करुणा स्वयाः जिगु मनं अति भल्सा कया ।

छलपोलयात लुमंकेमात्रं लय्तायाः बिज्याइम्ह, जिगु थ्व थुलि पाप फुकी धकाः मनं खना । मेपिनिगु हित याय्गुली चतुर जुयाबिज्याःम्ह, जित तापाकेमते, रक्षा यानाबिज्याहुँ याकनं ।

सल, किसि, सुखपाल (पालकी), काय्, कलाः, राज्य, शत्रु मदुगु शहर, भिंभिंगु छेँ, बुँ, ला, हि, क्वँय्, छचं न्ह्यागु फ्वंसां छलपोलं सकतां बिल ।

अञ्जन (थ्व सिद्धिया बलं मेपिंसं बिसिकातःगु वस्तु थ्व थासय् दु धकाः खंकेफै), गुटिका (थ्व सिद्धिया बलं आकाशय् ब्वयावनेफै) व लकाम सिद्धि (पादुका सिद्धिया बलं पातालय् नं वनेफै), वासः सिद्धि (थ्व सिद्धिया बलं वासः याय्फै), मणिमन्त्रया सिद्धि (थ्व सिद्धिया बलं मेपिनिगु शरीरय् दुहाँवनेफै), यक्षिणी सिद्धि मेपिनिगु नगरय् वनेगु फुक्क सिद्धि छलपोलया हे कृपा खः ।

ल्हाः, तुति, मिखा, न्हाय्पं मदुपिं, ल्वचंकयाः दुःखसियाच्वंपिं फुक्कसित छलपोलया कृपां शरीर पुष्ट जुइकाः, यक्व ज्ञान-गुण दय्काः सुखं च्वन ।

विषरोगया भय, ग्रह, डाकिनीया भय, योगिनीया भय फुक्क नाश याइम्ह; गुम्ह खनाः छलपोल लय्ताइ वया न्ह्यःने यमदूत तकं मवः ।

हे लोकेश्वर जिं छुं याय्‌मफुसां जित रक्षा यानाबिज्याहुँ, जित त्वःताबिज्यायमते। ल्हाः ल्ह्वनाः (बिन्ति यानाः) जि न्हिंन्हिं ख्वया, जि ग्यानाच्वनागु कारण (खँ) फुक्क मदय्‌काबिज्याहुँ।

थ्व खुता इन्द्रिय (मिखा, न्हाय्‌पं, न्हाय्, म्ये, छ्यंगू व मन) चञ्चल जुयाः; मन ब्याकुल जुयाः जिं पाप याना। जिगु जन्म ब्यर्थ जुल; प्वाःया लागी जि उखेंथुखें जुया।

हे लोकेश्वर, जित सफल (उद्धार) यानाबिज्याहुँ, जि ल्हाः बिन्तियानाः ख्वया। उगु नरकय् बास याकेमते, सुखं मोक्ष पदवी लाकाबिज्याहुँ जित।

अन्धकार व अज्ञान फुकेगु हेतु; थ्व समुद्ररूपी संसारया तापू जुयाबिज्याःम्ह; तिमिलायात राहुनं ज्वंथें अधर्मय् लानाः लुकुबिनाच्वंपिन्त ल्हाः ज्वनाः थकाइम्ह छलपोल।

श्री भगवानया ज्ञानया खँ ल्हाःम्ह व अति दुःखीपिं मनूतय्‌त रक्षा यानाबिज्याःम्ह अति छलपोल अति बःलाःम्ह मारयात नं बुकाः समुद्ररूपी संसारं छलपोलं पार यानाबिज्यात।

छलपोलं सकसिगु सकतां दुःख नाश यानाबिज्यात; संसारय् अति सुख बियाबिज्यात। करुणाया खानी छलपोलं छुं कारण म्वाय्‌कं उपकार यानाबिज्यात।

हे करुणामय, मेपिन्त करुणा तःसा जित धाःसा छलपोलं दया यानाबिमज्याः। मोह-महासर्पं न्यानातःम्ह जि धाःसा नय्‌पुने इच्छा धर्म भ्रष्ट जुयाच्वनाः।

छलपोलया लीलां पाप कर्म फुकाबिल। परहित याय्‌गु कर्मय् हानं प्यपुंकाबिल। छलपोल मेपिन्त रक्षा याय्‌गु ध्यान यानाबिज्याःम्ह व मेपिन्त रक्षा याय्‌गु चित्त तयाबिज्याःम्ह खः।

न्ह्याम्हं मनूतय्‌त करुणा तय्‌गु निश्चयनं ब्यर्थ खः धकाः भाःपियाः छलपोलं छलपोलयात हे म्हयाः ख्वयाच्वनाम्ह अति पापी जित रक्षा यानाबिमज्यात ।

हे करुणामय, छलपोलया करुणा धाःसा सुपाचं वःगु लःया धाः थें, थ्व थथ्याः क्वथ्याःगु बँय् उतिकं वा गाइथें जित करुणा तयाबिज्याहुँ।

छलपोलयात थुलि लुमंकागुलिं जिगु धर्मया कारणं जगतया सकलें मनूत छलपोलयागु थुगु नगरय् जन्म जुयाः न्ह्याबलें सुखं च्वने दय्‌मा।

चरपतिं च्वःगु आर्यावलोकितेश्वर भगवानया तुतः क्वचाल। श्री धीरामृतानन्दं नेपालभाषां भाय् हिकूगु थ्व वसपोल भगवानयात समर्पण याना।

श्री आर्यावलोकितेश्वर भगवानयात नमस्कार। चरपतिं दय्कूगु तुतः फुक्कं क्वचाल। शुद्ध वा अशुद्ध न्ह्यागु जूसां जित दोष बीमते।

लिधंसा

तोकारेभ, से. १९८९, धर्म का इतिहास। अनु. बुद्धिप्रसाद भट्ट। मास्को : प्रगति प्रकाशन।

त्रिपाठी, राधावल्लभ, २००१, संस्कृत साहित्य का अभिनव इतिहास। वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

दोर्जे, सेम्पा (अनु. व सं) १९७९, चौरासी सिद्धों का वृत्तान्त। वाराणसी : केन्द्रीय उच्च तिब्वती-शिक्षा- संस्थान।

वज्राचार्य, आशाकाजी (अनु.), १११२, श्री करुणामय बुङ्गम लोकेश्वरया स्तोत्र। यल : अनुवादक।

वर्मा, धीरेन्द्र व मेमेपिं (सं.), २०४३, हिन्दी साहित्य कोश भाग २ (नामवाची शब्दावली)। वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड।

वर्मा, रामकुमार, २००७, हिन्दी साहित्य का आलोचनात्मक इतिहास। इलाहावाद : लोकभारती प्रकाशन।

वैद्य जनकलाल, ११२२, नेपालभाषाया प्राचीन काव्य सिर्जना। यैं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान।

शाक्य, मञ्जुतारा, ११२२, अमृतानन्द वन्द्य – व्यक्ति व कृति। स्नातकोत्तर अनुसन्धान-प्रवन्ध, त्रिवि।

शाक्य, हेमराज, ११०८, बोधिमण्डप कूटागार महाबुद्ध मन्दिर संक्षिप्त इतिहास। कान्तिपुर : चक्रराज शाक्य।

श्री आर्यावलोकितेश्वर करुणामय स्तोत्रम् बुंगद्यःया तुतः, नेसं ११११। तुतःगुथि : यल।

सांकृत्यायन, राहुल, १९३७, पुरातत्व-निवन्धावली। प्रयाग : इंडियन प्रेस लिमिटेड।

Hunter, William Wilson, 1991, Life of Brian Houghton Hodgson British Resident at the Court of Nepal. Madras : Asian Educational Services.